

Marek Tkaczuk

Rozwój organizacji społecznych w Polsce w kontekście zmian w środowisku ich działania

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia 41, 135-148

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. XLI, 9

SECTIO H

2007

Instytut Teorii Rozwoju Społeczno-Ekonomicznego, Zakład Polityki Społecznej,
Gospodarczej i Przestrzennej, Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie

MAREK TKACZUK

*Rozwój organizacji społecznych w Polsce w kontekście zmian
w środowisku ich działania*

Development of social organizations in Poland in context of changing its environment

Abstract: W artykule omówiono problematykę badania środowiska, w którym funkcjonują organizacje społeczne. W kolejnych częściach opracowania wskazano na realia sprzyjające powstawaniu tych organizacji, scharakteryzowano ich formy organizacyjne i realizowane funkcje, zaprezentowano różne aspekty rozwoju we współczesnej Polsce, a także metodę i wyniki badania warunków otoczenia, w którym muszą działać, ocenione z punktu widzenia wykształcania tzw. „społeczeństwa obywatelskiego”.

WPROWADZENIE
Introduction

Analiza funkcjonowania polskiej polityki społecznej w okresie transformacji ustrojowej wymaga uwzględnienia uwarunkowań historycznych. Społeczeństwo bardzo łatwo przyzwyczaja się do swobód obywatelskich i bezpieczeństwa socjalnego i trudno mu zrozumieć i zaakceptować ograniczenia w tym względzie.

Taka sytuacja wystąpiła w Polsce lat 90., gdy ludność pozbawiano kolejnych zdobyczy społecznych stworzonych bądź tylko obiecanych w poprzednim ustroju (nawet jeśli wiele z nich uległo swoistej erozji przed końcem tej epoki).

Przyczynami tego typu przeobrażeń w praktyce współczesnej polskiej polityki społecznej były:

- ♦ Względy ideologiczno-doktrynalne

- ◆ Sytuacja finansów publicznych
- ◆ Decentralizacja państwa

Nakładały się one na ówczesne tendencje w gospodarce (recesja, bezrobocie, prywatyzacja) i procesy społeczno-demograficzne (wyże i niżej demograficzne, ubożenie społeczeństwa, starzenie się populacji, pogarszanie się stanu zdrowia czy faktycznego poziomu wykształcenia). W przypadku tych ostatnich można było zaobserwować zwrotne oddziaływanie zarówno na wskazane przyczyny jak i tendencje gospodarcze.

W stosunku do poszczególnych dziedzin polityki społecznej wyzwoliło to odmienne metody działań i skutki:

- ◆ Komerccjalizację (np. kultury),
- ◆ Przekazywanie kompetencji samorządom terytorialnym, często bez należącego wsparcia finansowego (np. oświata, pomoc społeczna),
- ◆ Marginalizację znaczenia (w odniesieniu do patologii społecznych),
- ◆ Częste zmiany przepisów prawnych, komplikujące praktykę, ograniczające uprawnienia czy wręcz prowokujące do obchodzenia prawa (fikcyjne rozwody),
- ◆ Zachęcanie bądź przymuszanie do ubezpieczania,
- ◆ Odwoływanie się do „zasłony niewiedzy” (edukacja),
- ◆ Tworzenie nowych państwowych podmiotów (NFZ) lub wspomaganie finansowe istniejących (ZUS),
- ◆ Mnożenie szczegółowych instrumentów w warunkach ograniczonej skuteczności czy możliwości wykorzystywania (pomoc społeczna, mieszkalnictwo),
- ◆ Reformowanie (często nieudolne i wielokrotne) w odniesieniu do ochrony zdrowia, pomocy społecznej, rehabilitacji niepełnosprawnych, ubezpieczeń społecznych czy edukacji.

W przypadku każdej z tych metod coraz powszechniej postrzegana staje się tendencja ograniczania roli centrum, zawężania zakresu zabezpieczenia społecznego i odwoływania do wzorców zapobiegliwości społecznej (ubezpieczenia, oszczędzanie, inwestowanie w siebie).

Niewydolny system niekiedy sam również staje się źródłem nowych zjawisk i problemów społecznych, takich jak:

- ◆ Utrudniony dostęp do usług społecznych,
- ◆ Niska jakość usług i zróżnicowanie terytorialne tej jakości,
- ◆ Ułatwianie korupcji i poszerzanie jej skali,
- ◆ Tworzenie warunków dla nadużyć,
- ◆ Bezdušność, egoizm, demoralizacja urzędników i kadry,
- ◆ Pogarszanie stanu zdrowia społeczeństwa,
- ◆ Poszerzanie skali i głębokości dotychczasowych kwestii społecznych (ubóstwo, bezrobocie),

- ◆ Zadłużanie i zagrożenie bankrutem placówek polityki społecznej,
- ◆ Ograniczanie zatrudnienia (szkolnictwo),
- ◆ Ucieczka za granicę pracowników (ochrona zdrowia) i wymagania coraz silniejszego wsparcia ze strony instytucji niepaństwowych, a także zachowań solidarnościowych i samopomocowych społeczeństwa.

Zaprezentowane uwarunkowania coraz istotniej wymuszają w społeczeństwie indywidualne lub zorganizowane zachowania samopomocowe, realizowane zgodnie z ideami społeczeństwa obywatelskiego.

Celem artykułu jest ocena parametrów środowiska działania organizacji społecznych w Polsce determinujących bądź hamujących ich rozwój.

POJĘCIE I FUNKCJE ORGANIZACJI SPOŁECZNYCH The Term and Functions of Social Organizations

Aktywności społeczeństwa przybierają zróżnicowane formy organizacyjne bądź są sumą odruchów serca i indywidualnych postaw wobec sytuacji bliźniego jako objaw wrażliwości społecznej. Bogactwo form organizacyjnych ma swoje odzwierciedlenie w wielości określeń definicyjnych, rzutuje również na trudności diagnostyki i typizacji ze względu na ewentualne podobieństwa.

Wśród pojęć używanych do wskazania na specyfikę działających organizacji społecznych należy wymienić następujące określenia¹:

- ◆ Organizacje pozarządowe, jako niezależne od administracji publicznej;
- ◆ Organizacje *non-profit*, ponieważ nie działają z chęci zysku;
- ◆ Organizacje wolontarystyczne (ochotnicze), gdyż w wielu przypadkach opierają swą działalność na pracy ochotników;
- ◆ Organizacje obywatelskie, z uwagi na chęć rozwiązywania problemów społecznych;
- ◆ Trzeci sektor dla podkreślenia, że instytucje te wypełniają lukę między państwem a rynkiem i charakteryzują się wyraźnie odmiennym stylem działania w porównaniu z administracją (sektor I) i prywatną przedsiębiorczością (sektor II);
- ◆ NGO jako skrót od angielskiego określenia *non-government organization* (organizacja pozarządowa);
- ◆ Instytucje pożytku publicznego jako formy działań prospołecznych, korzystające ze specjalnych przywilejów pod warunkiem, że²:

¹ http://www.mps.gov.pl/_organizacje.php?dzial=582&poddzial=584&dokument=666

² E. Leś, *Ustawa o pożytku publicznym i wolontariacie*, „Polityka Społeczna” 2003, nr 7, s. 1-5.

- prowadzą działalność na rzecz ogółu społeczności lub określonej grupy, wyodrębnionej ze względu na szczególnie trudną sytuację życiową lub materialną;
- nie prowadzą działalności gospodarczej albo prowadzą ją w rozmiarach służących realizacji celów statutowych;
- cały dochód przeznaczają na działalność pożytku publicznego;
- posiadają statutowy kolegialny organ kontroli lub nadzoru, odrębny od organu zarządzającego i niepodległy mu w zakresie wykonywania kontroli wewnętrznej lub nadzoru;
- posiadają statut, w którym przewidziane są ograniczenia dotyczące wykorzystywania majątku organizacji oraz dokonywania zakupów od podmiotów związanych z członkami organizacji;
- zostały wpisane do Krajowego Rejestru Sądowego;
- sporządzają roczne sprawozdanie merytoryczne ze swojej działalności oraz podają je do publicznej wiadomości;
- sporządzają i ogłaszają roczne sprawozdanie finansowe także wówczas, gdy obowiązek jego sporządzenia oraz ogłoszenia nie wynika z przepisów o rachunkowości;
- przekazują wyżej wymienione sprawozdania ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego.

Uzyskanie statusu organizacji pożytku publicznego pozwala na³:

- użytkowanie nieruchomości na preferencyjnych warunkach;
- prawo do otrzymywania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych;
- zwolnienie od: podatku dochodowego od osób prawnych, podatku od nieruchomości, opłat od czynności cywilnoprawnych (np. umów), opłat skarbowych i sądowych w odniesieniu do prowadzonej działalności pożytku publicznego;
- możliwość nieodpłatnego informowania o prowadzonej działalności przez jednostki publicznej radiofonii i telewizji,
- korzystanie z pracy poborowych, skierowanych do odbycia służby zastępczej.

Tradycje powoływania stowarzyszeń obywatelskich w Polsce są wielowiekowe. Już w XIII wieku pojawiły się pierwsze średniowieczne bractwa, a nieco później – fundacje Uniwersytetu Jagiellońskiego. Bardziej współczesne formy organizacji społecznych zaczęły powstawać w XIX wieku w odpowiedzi na potrzebę innowacyjnych rozwiązań kształtujących polską kulturę i edukację. Okresem poważnego zagrożenia dla idei samoorganizacji społecznej stały się lata Polski Ludowej. Po roku 1945 znacjonalizowano wszystkie fundacje, w wielu ich pozarządowy charakter był fikcją, a stanowiska kierownicze obsadzano według klucza partyjnego. Pojawiły się jednak nowe inicjatywy korzystające ze swoistego parasola ochronnego Kościoła czy Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Organiza-

³ http://www.mps.gov.pl/_organizacje.php?dzial=1359&poddzial=1360&dokument=4390

cje pozarządowe zaczęły się odradzać dopiero po roku 1989. Sprzyjały temu warunki wolności społecznej potwierdzone w Konstytucji RP z 1997 roku, która określiła tak gwarancje ustrojowe funkcjonowania sektora trzeciego⁴, jak i tworzone reguły prawne:

- ♦ Ustawa o stowarzyszeniach⁵,
- ♦ Ustawa o fundacjach⁶,
- ♦ Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.⁷

Nauka o polityce społecznej stosunkowo późno zainteresowała się współczesnymi formami zorganizowanej aktywności prospołecznej. W piśmiennictwie brytyjskim i amerykańskim pojęcie „sektor *non-profit*” pojawiło się dopiero w latach 70. XX wieku i miało przede wszystkim promować nowe rozwiązania organizacyjne, z jednej strony, korzystające z dynamizmu i skuteczności przedsiębiorczości prywatnej, z drugiej zaś – wspierane altruizmem i zaangażowaniem funkcjonalnym dla instytucji niezależnych.

Niezwykle bogactwo inicjatyw pojawiających się współcześnie stanowi istotną barierę diagnostyczną i utrudnia wszelkie działania typologiczne. Najczęściej wyodrębnia się 3 rodzaje organizacji *non-profit*:

- ♦ Organizacje użyteczności społecznej działające na rzecz dobra wspólnego
- ♦ Organizacje zaspokajające potrzeby własnych członków
- ♦ Organizacje użyteczności wzajemnej służące interesom zrzeszonym i stosujące nacisk jako główny instrument realizacji celów statutowych

Zwraca się również uwagę na istotne funkcje przez nie realizowane:

- ♦ Świadczenie usług społecznych
- ♦ Reprezentacja interesów wybranych zbiorowości
- ♦ Kształtowanie wspólnoty i demokratyzacji stosunków społecznych
- ♦ Łagodzenie konfliktów społecznych
- ♦ Promowanie ofiarności społecznej
- ♦ Gromadzenie funduszy na potrzeby społeczeństwa
- ♦ Aktywizowanie członków społeczeństwa
- ♦ Przeciwdziałanie dehumanizacji
- ♦ Pomoc w walce z bezduszną administracją
- ♦ Wspomaganie ofiar patologii społecznych.

Doświadczenia krajów wysoko rozwiniętych wskazują na potrzebę wspierania NGO, gdyż jeśli nie zostają wytworzone mechanizmy społeczeństwa obywatelskiego

⁴ <http://lubelskie.ngo.pl/labeo/app/cms/x/24353;jsessionid=15E75D816B46A32F0DC987D482002894#cotongo>

⁵ DzU 2001., nr 79, poz. 855 – tekst jednolity.

⁶ DzU 1991, nr 46, poz. 203 – tekst jednolity.

⁷ DzU 2003, nr 96, poz. 873; z 2004 r., nr 64, poz. 593; nr 116, poz. 1203.

telskiego, którego są one istotnym elementem – demokracja umiera śmiercią naturalną albo przybiera karykaturalną postać.

W stosunku do organizacji rządowych sektor trzeci wykazuje szereg zalet, niepozbawiony jest też poważnych słabości. Dużym atutem jest ich małe biurokratyzowanie, większa mobilność skuteczność działania. Tworzą je ludzie często z potrzeby serca, a nie z nakazu administracyjnego, co z pewnością wpływa na motywacje do działania. Nie zawsze traktowane są jako autentyczny podmiot polityki społecznej, stąd potrzeba federalizacji jako wzmocnienia siły przetargowej. Lekceważenie organizacji społecznych wiąże się między innymi z ich słabym zapleczem technicznym czy ograniczonymi umiejętnościami zarządzania nimi. Czasami jednak pojawiają się inicjatywy obliczone na własne, partykularne interesy, na chęć ominięcia przepisów prawa i łatwe wzbogacenie się. Niedostateczna kontrola wewnętrzna i zewnętrzna może sprzyjać różnego rodzaju nieprawidłowościom i w konsekwencji negatywnym ocenom społecznym ich funkcjonowania, brakiem zaufania, podejrzeniami o prywatę.⁸

ORGANIZACJE SPOŁECZNE W POLSCE⁹ Social Organizations in Poland

Na koniec III kwartału 2006 roku zarejestrowano w kraju 55 tysięcy stowarzyszeń i 8200 fundacji. Średniorocznie przybywa około 4 tysiące stowarzyszeń i 500 fundacji. Oczywiście liczby te dają bardzo uproszczony obraz intensywności pojawiania się organizacji pozarządowych. Wiele z nich z opóźnieniem rozpoczyna statutową działalność, znacząca liczba zawiesza ją, często ze względów ekonomicznych. Obserwuje się również odwrotny proces wycofywania się z działaniami organizacji już istniejących.

Blisko połowa organizacji aktywnych działa już od 6–7 lat, co trzecia ma ponad 10 lat, a aż 13% istniało jeszcze przed 1989 rokiem. Profil działania III sektora jest niezwykle bogaty, jednak szczególnym „upodobaniem” cieszą się takie obszary jak:

- ♦ Sport, turystyka, rekreacja, hobby – 39,2% organizacji
- ♦ Kultura i sztuka – 12,8% organizacji
- ♦ Edukacja i wychowanie – 10,3% organizacji.

Zasięg przestrzenny oddziaływania tych podmiotów bywa niezwykle zróżnicowany: 30% organizacji ogranicza się do najbliższego sąsiedztwa, ale też około

⁸ A. N i e w i a d o m s k a, *Pomoc społeczna w polskim systemie zabezpieczenia społecznego*, [w:] *Wybrane problemy polityki społecznej*, red. Z. Pisz, Wrocław 1995, s. 172–173.

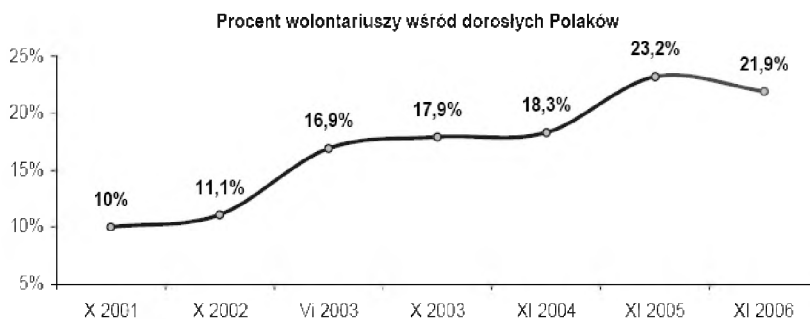
⁹ M. G u m k o w s k a, J. H e r b s t, *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badań 2006*, Warszawa 2006, s. 11–20.

28% działa na terenie całego kraju. Największe nasycenie organizacjami społecznymi charakteryzuje województwo mazowieckie (19 organizacji na 10 tysięcy mieszkańców), pomorskie (18), lubuskie (17), warmińsko-mazurskie (16) i dolnośląskie (16). Najslabiej pod tym względem prezentuje się województwo świętokrzyskie (11), opolskie i śląskie (12). Jednak tego typu informacje nie odzwierciedlają ani wielkości działających organizacji, ani ich zasięgu czy skali przedsięwzięć, a także generowanych przychodów.

Pewną szansą na przetrwanie czy rozwój organizacji pozarządowych jest przynależność do struktur branżowych czy regionalnych lub ogólnokrajowych federacji, porozumień i związków – wiarę w ich możliwości wykazuje ponad 30% organizacji.

Ranga instytucji III sektora zależy w dużym stopniu od liczby osób zaangażowanych w ich działania (i oczywiście od wielkości tego zaangażowania). Najczęściej odnosi się to do:

- ♦ Zatrudniania płatnych pracowników (26% organizacji) – w 2006 roku zatrudnienie (niezależnie od formy) znalazło tu 120 tysięcy osób, choć widoczna jest tendencja spadkowa)
- ♦ Członkostwa szacowanego na 7–7,5 miliona osób
- ♦ Wolontariatu osób niebędących członkami organizacji, ocenianego na 600–700 tysięcy osób i wykorzystywanego w 40% organizacji, jednak powoli zawężającego swe szeregi (rysunek 1).

Rys. 1. Procent wolontariuszy wśród dorosłych Polaków
The percentage of volunteers among adult Poles

Źródło: Na podstawie badań przeprowadzonych na zlecenie Stowarzyszenia Klon/Jawor, a wykonanych przez firmę SMG/KRC A Millward Brown Company w dniach 17–21 listopada 2005 roku na losowej reprezentatywnej próbie 1007 dorosłych Polaków. Zostało ono zrealizowane w ramach Programu Trzeci Sektor, finansowanego przez Trust for Civil Society in Central Europe i Fundację im. Stefana Batorego. <http://badania.ngo.pl/files/badania.ngo.pl/public/wolontariat2006/wolontariat2006.pdf>.

Możliwości działania jednak przede wszystkim wiążą się z przychodami organizacji społecznych. Aż połowa z nich nie przekracza w swym rocznym budżecie granicy 10 tysięcy złotych i w tych przypadkach kondycja ekonomiczna stale się pogarsza. Co dziesiąta organizacja pozarządowa nie notuje żadnych dochodów na swym koncie, a co piąta osiąga je na poziomie zaledwie 1 tysiąca złotych rocznie. Istnieje również znacząca grupa (19,3%) instytucji *non-profit* dysponujących budżetem na poziomie co najmniej 100 tysięcy złotych, z tego 20% deklaruje przychody przekraczające 1 milion złotych.

Zestaw źródeł pozyskiwania niezbędnych środków finansowych jest dość stabilny i obejmuje:

- ◆ Składki członkowskie (pobierane przez 59,5% organizacji)
- ◆ Źródła samorządowe (43,3%)
- ◆ Fundusze rządowe (19,3%)
- ◆ Darowizny osób fizycznych (35,6%) i prawnych (34,5%)

Największa suma środków pieniężnych pochodzi z krajowych źródeł publicznych (rządowych i samorządowych), bo aż 35% całości funduszy pozostających w dyspozycji III sektora i ich znaczenie stale wzrasta.

Zasoby majątkowe zgromadzone i wykorzystywane przez rozpatrywane organizacje są bardzo ograniczone istotnie, limitując możliwości działania, a także pozyskiwania środków finansowych (81% organizacji nie posiada zresztą żadnego majątku).

Podobnie rzecz się ma z rezerwami finansowymi, których kompletny brak deklaruje aż 76% organizacji. Tylko nieco ponad 3% tych podmiotów uzyskało w 2005 roku przychody z majątku (wynajmu lokali, sprzętu, praw majątkowych).

Znaczenie funduszy strukturalnych Unii Europejskiej jako środków wsparcia działań organizacji *non-profit* w Polsce jest ciągle niewielkie. Ostatnie dwa lata członkostwa (2005–2006) zaowocowały dofinansowaniem tylko 3% organizacji, czyli 30% zgłaszających stosowne projekty. Na przeszkodzie stoją ciągle i raczej niezmiennie: niewiedza lub niewystarczająca wiedza o takich możliwościach, niedostatki kultury organizacyjnej NGO, brak wkładu własnego oraz dostatecznych gwarancji finansowych koniecznych do przedstawienia. Jednak ponad połowa organizacji deklaruje przyszłe zainteresowanie pozyskiwaniem tych funduszy.

Zła sytuacja finansowa wielu organizacji *non-profit* w Polsce, trudności w zdobywaniu środków finansowych, brak osób gotowych do bezinteresownej pracy oraz często nieprzychylna opinia społeczeństwa – to problemy, które z jednej strony, wywołują pesymistyczne nastroje samych organizacji, z drugiej zaś – nie wróżą niczego pozytywnego na przyszłość.

ŚRODOWISKO DZIAŁANIA ORGANIZACJI SPOŁECZNYCH Acting Environment of Social Organizations

Każda działalność, w tym i prospołeczna, uwzględniać musi cechy środowiska, w którym ma funkcjonować. Środowisko to determinuje i cele uruchamianych przedsięwzięć (ujawniając np. problemy do rozwiązania), i możliwości pozyskania środków finansowych oraz kadry również dzięki wykształcaniu przychylnych i aktywnych społecznie postaw ludności (w ramach tworzenia społeczeństwa obywatelskiego). Stwarza ono wymogi formalne, konstruuje relacje między poszczególnymi sektorami (władzą, biznesem, organizacjami pozarządowymi), motywuje ewentualnymi przywilejami.

Tak rozumiane środowisko podlegać może i powinno diagnozowaniu i porównaniom z innymi, zarówno w wybranym jego obszarze, jak i bardziej kompleksowemu.

Narzędziem badawczym są tu tzw. wskaźniki społeczne – „mierniki statystyczne i dane z badań socjologicznych służące opisowi i ocenie zjawisk i procesów społecznych, demograficznych i ekonomicznych związanych z poziomem i jakością życia społeczeństwa oraz stosowane do oceny procesów rozwoju społeczeństwa”.¹⁰

Z reguły wskaźniki społeczne przybierają postać:

- ♦ Rachunków społecznych dochodu narodowego
- ♦ Mierników syntetycznych
- ♦ Zespołów wskaźników

Rachunki społeczne dochodu narodowego mają formę pojedynczych miar agregatowych, odzwierciedlających osiągnięty poziom rozwoju społecznego (np. MEW).

Mierniki syntetyczne stanowią przykład miar wielowymiarowych, w przypadku których dzięki zabiegom matematycznym za pomocą jednego wskaźnika oceniamy rezultat działania kilku zmiennych składowych (np. HDI).

Zespoły wskaźników znacznie bardziej kompleksowo (wielość miar) prezentują zjawiska i problemy społeczne, jednak stwarzają dość istotne ograniczenia dla wszelkich porównań międzynarodowych (np. SPES).

Prezentacja efektów diagnostycznych coraz częściej przybiera tu formę corocznych raportów publikowanych przez organizacje międzynarodowe (np. Human Development Report), rządy czy organizacje społeczne, instytuty badawcze itp.

Wartość diagnostyczna wykorzystywanych tu miar to zwykle efekt mniej lub bardziej efektywnej „pogoni” za rozwojem społecznym, zaawansowania systemu statystyki społecznej, możliwej precyzji interpretacyjnej wyników (np. problem ubóstwa) itp.

¹⁰ *Leksykon polityki społecznej*, red. nauk. B. Rysz-Kowalczyk, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 252.

Badania dotyczące tej części przestrzeni społecznej, jaką tworzy samo społeczeństwo, utrudniając, ułatwiając bądź warunkując szereg możliwych własnych działań – to przedmiot zainteresowania socjologii, politologii i polityki społecznej jako nauki i praktyki.

Współcześnie coraz większe znaczenie, szczególnie w społeczeństwach intensywnie się przeobrażających, odgrywają badania dotyczące wykształcania się tzw. społeczeństwa obywatelskiego, również w kontekście jego zdolności do generowania legalnych działań pozarządowych.

Najbardziej znane projekty diagnostyczne w tej materii, obejmujące swym zainteresowaniem polską przestrzeń społeczną, to:

- ◆ NGO Sustainability Index¹¹
- ◆ The John Hopkins University Comparative Non-profit Sektor Project¹²
- ◆ Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego¹³

Projekt pod nazwą „Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego” realizowało ponad 50 krajów świata na przestrzeni lat 2003–2005. Podstawowym celem tych badań była ocena społeczeństwa obywatelskiego poszczególnych państw oraz w perspektywie globalnej.

Niepodważalnym walorem projektu jest szerokie spektrum zainteresowania zachowaniami społecznymi. Poza klasycznymi działaniami stowarzyszeń i fundacji, zakres podmiotowy obejmuje również: organizacje pracodawców, związki zawodowe, organizacje kościelne. Analizuje nie tylko struktury społeczeństwa obywatelskiego, ale również stojące za nim wartości, cechy przestrzeni, w jakiej funkcjonuje oraz wpływ tego społeczeństwa na rozwiązywanie istotnych problemów społecznych.

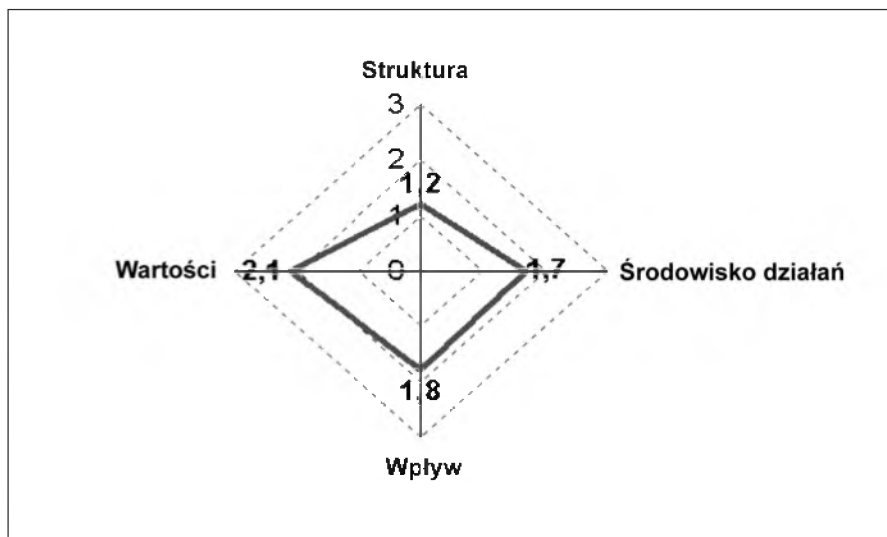
Znacząca liczba zastosowanych wskaźników (72), z jednej strony, imponuje, ale z drugiej – pozostawia pewien niedosyt, iż nie wszystkie jednak możliwe czynniki określające i wpływające na kondycję społeczeństwa obywatelskiego zostały uwzględnione. Przyjęta metodologia utrudnia również niezbędną syntezę lub ogranicza ją do prostej średniej arytmetycznej. Także porównania międzynarodowe sprawiają poważne problemy.

Wyniki pracy ekspertów w Polsce dają się wyrazić zarówno graficznie (w postaci tzw. diamentu społeczeństwa obywatelskiego – rysunek 2, oraz diamentów tworzących go wymiarów: struktury, środowiska działań, wartości i wpływu – rys. 3–6), jak i matematycznie.

¹¹ *The 2004 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia*, USAID, 8th Edition, May 2005.

¹² *The John Hopkins University Comparative Non-Profit Sektor Project*, Center for Civil Society Studies. The John Hopkins University Institute for Policy Studies. London 2003. www.jhu.edu/~cnp/compdata.html

¹³ *Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego w Polsce 2005*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006. <http://badania.ngo.pl/x/131899>

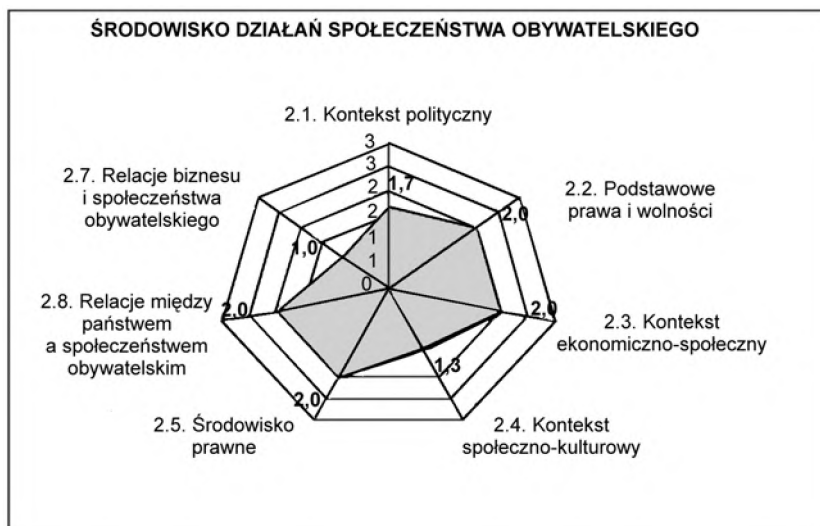
Rys. 2. Diament społeczeństwa obywatelskiego w Polsce
The Civil Society Diamond in Poland

Źródło: *Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego w Polsce 2005*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006. <http://badania.ngo.pl/x/131899>

Rys. 3. Struktura społeczeństwa obywatelskiego
The structure of civil society

Źródło: *Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego w Polsce 2005*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006. <http://badania.ngo.pl/x/131899>

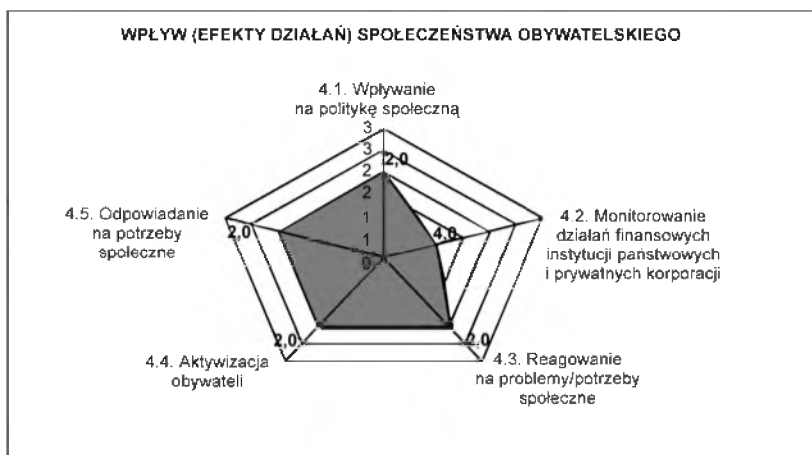
Rys. 4. Interakcje społeczeństwa obywatelskiego
Civil society interactions

Źródło: *Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego w Polsce 2005*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006. <http://badania.ngo.pl/x/131900>

Rys. 5. Wartości społeczeństwa obywatelskiego
The values of civil society

Źródło: *Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego w Polsce 2005*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006. <http://badania.ngo.pl/x/131901>

Rys. 6. Efekty działań społeczeństwa obywatelskiego
The effects of civil society actions

Źródło: *Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego w Polsce 2005*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006. <http://badania.ngo.pl/x/131902>

Interpretacja informacji odzwierciedlonych na rysunku 2 pozwala zauważyć względnie wysoką ocenę kategorii wartości i interesów (w samym społeczeństwie oraz wśród organizacji pozarządowych). Dobrze wyceniono również przestrzeń dla działań społeczeństwa obywatelskiego, głównie w obszarze sfery regulacyjnej, znacznie niżej takie postawy, jak: dobroczynność, bezinteresowność, zaangażowanie. Na podobnym poziomie zdiagnozowano społeczne znaczenie podejmowanych inicjatyw (wyższa gotowość społeczeństwa do reagowania niż skuteczność podejmowanych działań).

Analiza rysunków 3–6 umożliwia uchwycenie mocnych i słabych stron rodzącego się polskiego społeczeństwa obywatelskiego.

Wśród mocnych stron sektora pozarządowego w Polsce należy przede wszystkim wymienić przyjazne i ulegające stałej poprawie środowisko prawne. Innym walorem zasługującym na uwypuklenie jest różnorodność i dobra wewnętrzna organizacja oraz niezła infrastruktura trzeciego sektora, wymagająca jednak dalszego rozwoju i doskonalenia mechanizmów działania.

Organizacje pozarządowe posiadają dość silną pozycję w obronie tak istotnych dla społeczeństwa wartości, jak demokracja, przejrzystość, tolerancja, walka z przemocą, równość płci, przeciwdziałanie ubóstwu.

Do najbardziej widocznych mankamentów polskiego społeczeństwa trzeba zaliczyć ciągle niską aktywność i zaangażowanie w sprawy publiczne (szczególnie w przypadku niepartyjnych przedsięwzięć politycznych i członkostwa w organizacjach) oraz ograniczoną uczciwość obywatelską (korupcja) i brak zaufania do bliźniego. Inny obszar ewidentnych słabości obejmuje relacje zorganizowa-

nych form działania społeczeństwa z administracją publiczną (często wymuszane czy fasadowe). Swą rolę do spełnienia ma tu promocja dobrych praktyk i przeciwdziałanie ignorowaniu przez władzę. Również zastrzeżenia może budzić społeczna odpowiedzialność biznesu, a szczególnie tempo pozytywnych zmian w tym zakresie oraz słaby rozwój organizacji pośredniczących między organizacjami pozarządowymi a biznesem. W myśl założeń ekonomii społecznej oczekuje się coraz bardziej od organizacji społecznych odchodzenia od prostej redystrybucji na rzecz tak interpretowanych produkcji i rozwoju, które ograniczają zjawiska marginalizacji społecznej.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Recapitulation and Conclusions

Rozwój organizacji społecznych w Polsce stanowi odpowiedź na ograniczanie prospołecznej roli państwa oraz powiększanie się palety problemów społecznych i zasięgu ich występowania. Powoli stają się również reprezentantami rodzącego się społeczeństwa obywatelskiego.

Możliwości działań organizacji społecznych w dużym stopniu determinują cechy środowiska, w którym się one pojawiają, funkcjonują i próbują rozwiązywać istotne problemy społeczne.

Jedną z prób diagnozowania jakości tego środowiska stanowi międzynarodowy projekt pod nazwą Indeks Społeczeństwa Obywatelskiego, w którym uczestniczy również Polska. Zwraca się tu uwagę na wiele parametrów decydujących o przyjazności tego środowiska dla podejmowania inicjatyw prospołecznych.

Mimo że efekty liczbowo odwzorowujące przekształcenia polskiego społeczeństwa obywatelskiego w szeregu sfer są znaczące (szczególnie od strony strukturalnej), to ciągle jednak zarówno cechy środowiska podejmowanych działań, jak i wyznawane w społeczeństwie wartości oraz skuteczność przedsięwzięć pozostawiają wiele do życzenia.

SUMMARY

In the case of social organizations, the scope of action is largely determined by the environment in which they operate while they attempt to solve critical social problems.

One of the initiatives aimed at assessing this environment is the Civil Society Index. This action-research project highlights the parameters which determine to what extent the environment is favourable for the implementation of pro-social projects.

Despite considerable changes in Polish civil society (mainly in its structure), there are still some disabling factors, such as: the quality of its acting environment, the values practiced by the society and the overall effectiveness of its initiatives.